MONUMENTE DE ARHITECTURĂ CIVILĂ MEDIEVALĂ DIN ORAȘUL PITEȘTI

Arh. MARIA MULȚESCU, arh. ALEXANDRU MULȚESCU

Obișnuiți cu afirmarea dinamică a orașului Pitești în peisajul nou al țării, nu trebuie să uităm că ne aflăm în fața uneia dintre cele mai vechi așezări din Țara Românească, existentă cu mult înainte de atestarea documentară din 1388 [1], născută și dezvoltată la o răscruce de drumuri principale care legau Orientul cu Occidentul.

Continuitatea ascensiunii economice a orașului, care poate fi urmărită cu începere din veacul al XV-lea pînă în zilele noastre, face ca Piteștii să figureze în aproape toate lucrările de istorie privind evoluția economică a Țării Românești. În schimb, arhitectura și caracteristicile urbanistice ale orașului au fost pînă nu demult neglijate, singurul monument de arhitectură medievală din Pitești, menționat în lucrările de sinteză, fiind biserica domnească Sf. Gheorghe, construită în 1656 [2]. În ultimii ani, articolele cercetătorilor Dumitru Udrescu și Ion Cruceană publicate în presa locală, precum și studiul lui Radu Creţeanu [3] au atras atenția asupra unor certe valori arhitecturale. Aceste prime semnalări au fost confirmate de studiul de determinare a valorilor istorice și artistice ale orașului Pitești, inițiat de Direcția patrimoniului cultural național în 1975 — șef de proiect arh. Eugenia Greceanu.

Ne propunem, în cele ce urmează, să prezentăm cîteva monumente de arhitectură civilă medievală din Pitești, anterioare anului 1800; în cele mai multe cazuri este vorba de nuclee alcătuite din pivnițe înalte, boltite, care au fost înglobate în construcții mai tîrzii. Cercetarea va trebui să fie extinsă, în viitor, la nivelele de locuire care, cu toate modificările suferite în timp, permit constatarea executării lor tot din zidărie. Acest fapt dă de gîndit asupra concepției potrivit căreia majoritatea caselor din orașele românești au fost executate, pînă în veacul al XVIII-lea, exclusiv din lemn. Tipul de casă pitești eană, din perioada secolelor XVII—XVIII, regăsit la mai multe exemplare, confirmă existența unei arhitecturi civile urbane realizate în zidărie. Diversitatea proporțiilor și a programului ne permite să afirmăm că aceste case de zid nu erau numai locuințe boierești — ușor de recunoscut prin vastele curți cu acareturi, înconjurate de ziduri —, ci și locuințe de tîrgoveți. Întregirea imaginii construcțiilor conservate fragmentar este ușurată de prezența în zonă a numeroase cule și conace, databile în intervalul secolelor XVI—XVIII, cum sînt cele de la Budeasa, Hîrtiești-Bucșenești, Valea Mare, Golești ș.a.

Tipul de plan și sistemul de boltire ale nucleelor medievale detectate într-o primă cercetare [4] permit delimitarea următoarelor categorii:

I. PIVNIȚA CU TREI ÎNCĂPERI ÎNSCRISE ÎNTR-UN DREPTUNGHI.

Două case din Pitești — dintre care doar una mai există astăzi — aparțin acestui tip și anume, casa din str. 1 Mai nr. 4 (dărîmată în 1975) și casa din str. Mihail Kogălniceanu nr. 16.

Casa din str. 1 Mai nr. 4 se ridica pe cea de-a doua terasă a Argeșului, în centrul unei vaste incinte înconjurate cu ziduri, care ocupa inițial întreaga zonă a intersecției străzilor 1 Mai și Sf. Vineri (fig. 1). Din zidurile de incintă se păstra pînă de curînd doar zidul de nord, înalt de 2,50 m și executat din cărămizi cu dimensiunile 24 × 16 × × 4 cm. Nu se cunoaște cauza dispariției zidului de pe str. 1 Mai (fosta „Uliță boierească"); zidul de est a căzut odată cu prăbușirea malului terasei Argeșului, iar zidul de sud a fost înlăturat cu ocazia parcelării efectuate în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, în porțiunea de incintă dinspre str. Sf. Vineri. Din ansamblul clădirilor gospodărești mai existau, pînă în 1975, doar bucătăria transformată în locuință (str. 1 Mai nr. 6), ghețăria și grajdurile, de asemenea modificate.

Pivnițele înalte ale casei principale (fig. 2), dispuse la un nivel foarte puțin adîncit față de curte, erau alcătuite din trei încăperi: pivnița mare, acoperită cu boltă în leagăn pe două arce-dublouri (fig. 3), gîrliciul boltit în leagăn

Fig. 1 *Intersecția străzilor 1 Mai și Sf. Vineri.* Situația din 1970.

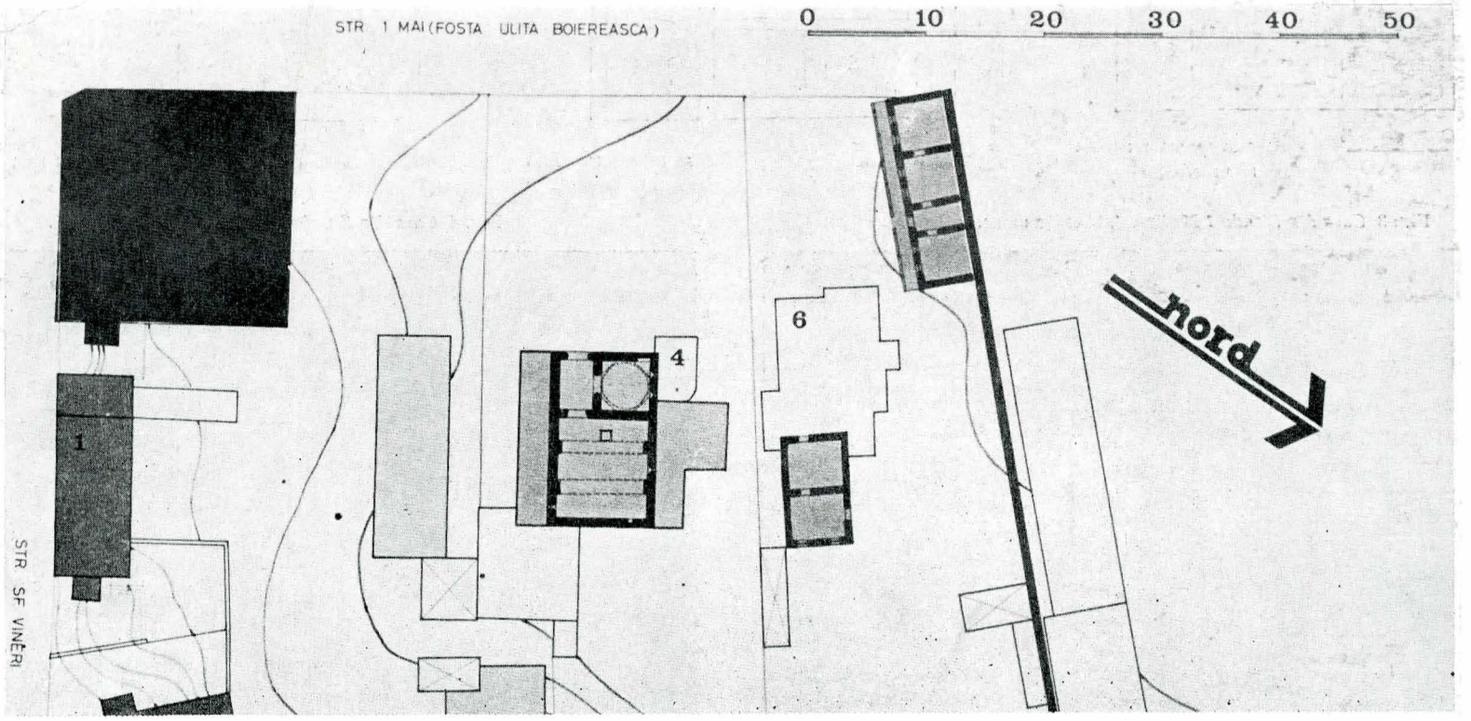

[1] „D.I.R. B. Ț. Rom. Veacul XIII, XIV, XV", București, 1953, p. 42.

[2] Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. II, București, 1965, p. 108—109.

[3] Radu Creţeanu, *Date privind monumentele vechi din Pitești și punerea lor în valoare în cadrul acțiunii de sistematizare a orașului*, în „B.M.I." anul XXXIX, nr. 3, 1970, p. 64—70.

[4] În continuarea unor mai vechi preocupări privind arhitectura tradițională a orașului Pitești, am privit ca pe o datorie profesională participarea noastră la documentarea de teren pentru studiul D.P.C.N., acțiune în cadrul căreia am descoperit pivnițele casei din strada 1 Mai nr. 38, precum și încăperea cu calotă pe trompe de la casa din str. M. Kogălniceanu nr. 16. Cu privire la casa din strada 1 Mai nr. 4, precizăm că ea apare în articolul lui Radu Creţeanu (vezi nota 3), însă fără menționarea celui mai valoros element arhitectural — respectiv pivnițele.

http://patrimoniu.gov.ro

și pivnița mică de plan pătrat, acoperită cu o calotă sprijinită pe trompe de colț (fig. 4). Pe asizele planului de naștere a calotei se afla o inscripție cu litere chilirice care, din păcate, nu a fost descifrată înainte de dărîmare. Ventilația pivniței era asigurată prin goluri înguste de tipul meterezelor și în toate cele trei încăperi se aflau nișe cu arhivolta retrasă.

În formă existentă înainte de dărîmare, nucleul pivnițelor fusese înglobat într-o construcție mult mai amplă cu arhitectură neo-clasică specifică primei jumătăți a veacului al XIX-lea (fig. 5). Releveul etajului (fig. 6) permite să se constate că planul nivelului originar de locuire reproducea planul pivnițelor. Dărîmarea precipitată a casei nu a permis cercetarea zidurilor etajului, care ar fi putut aduce date prețioase cu privire la arhitectura întregii clădiri.

Casa din str. M. Kogălniceanu nr. 16 se află pe prima terasă a Argeșului, în vecinătatea curții din str. 1 Mai nr. 4. Inițial, accesul în incintă se făcea prin str. Sf. Vineri și abia după 1900 intrarea s-a mutat pe strada Kogălniceanu.

Nucleul de pivnițe (fig. 2) este mai redus ca dimensiuni decît cel al fostei case din str. 1 Mai nr. 4, pe care îl reproduce însă ca dispoziție a încăperilor și structură a bolților. Zidăria este executată din cărămidă de 12,5 × 27 × × 4 cm, cu rosturi de 2,5 cm.

Întreaga casă veche a fost înglobată, către 1900, într-o construcție amplă, remarcabilă prin bogăția decorației arhitecturale; foișorul originar, prin care se asigură și astăzi accesul la etaj, a fost dublat cu un frumos portic cu coloane toscane și a fost încununat printr-un fronton de factură barocă.

Din zidurile de împrejmuire ale vechii curți se păstrează doar unele fragmente înglobate în calcanele caselor alipite laturii de nord. Odată cu mărirea casei, vechile anexe gospodărești au fost radical transformate, unele dintre ele primind funcția de locuință.

Cercetarea nucleului originar al caselor din strada 1 Mai nr. 4 și M. Kogălniceanu nr. 16 s-a îmbinat în mod fericit cu relevarea pivnițelor curții întărite de la Băjești, fapt care ne-a permis să constatăm identitatea de concepție și de structură a celor trei construcții (fig. 2A și B). Singurele deosebiri sînt date de proporțiile mai reduse ale pivnițelor din str. Kogălniceanu nr. 16, precum și de sistemul de descărcare al calotei de la Băjești, sprijinită pe pandantivi, în timp ce la ambele case din Pitești calota încăperii pătrate se sprijină pe trompe de colț. Acest din urmă element se regăsește, însă, și la Băjești, unde este folosit la turla bisericii pentru tranziția de la pătratul bazei la secțiunea octogonală a turlei.

Asemănarea văditâ cu pivnițele din Băjești ne-a furnizat astfel un prețios criteriu de datare a celor două case orășenești. Situate la cca 15 km distanță de Pitești, **curțile de la Băjești** au fost construite de către Dragomir Zidarul, în jurul anului 1666, pentru Mareș Băjescu,

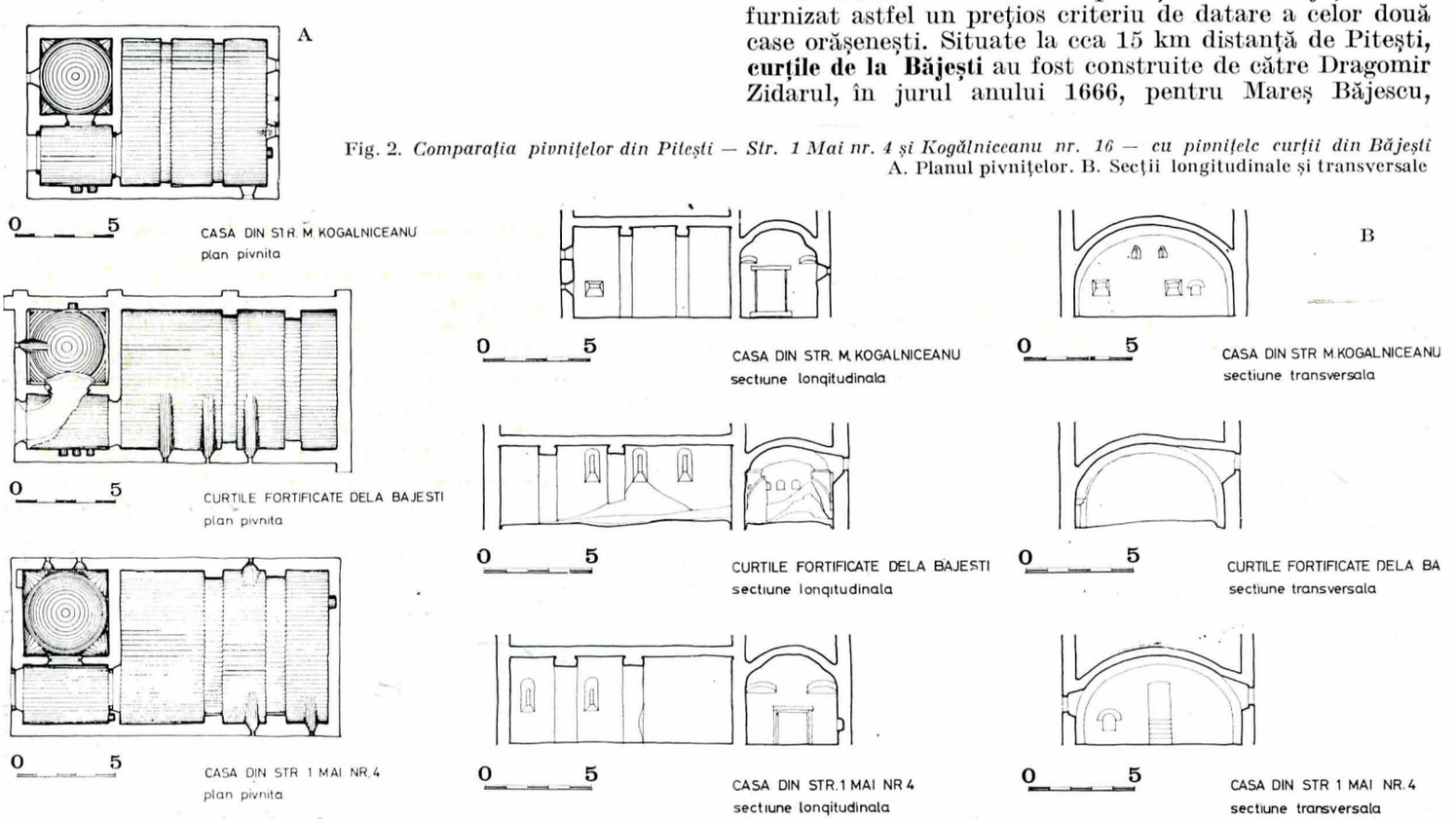

Fig. 2. *Comparația pivnițelor din Pitești — Str. 1 Mai nr. 4 și Kogălniceanu nr. 16 — cu pivnițele curții din Băjești*
A. Planul pivnițelor. B. Secții longitudinale și transversale

Fig. 3 *Casa din Strada 1 Mai nr. 4.* Pivnița mare.

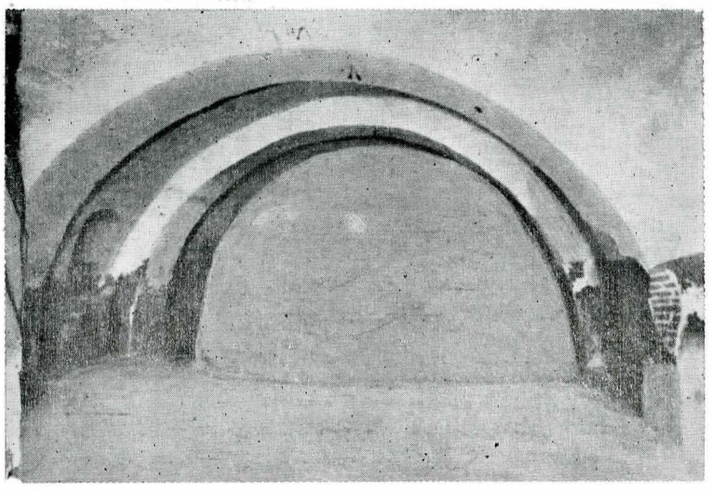

Fig. 4 *Casa din Strada 1 Mai nr. 4.* Pivnița mică.

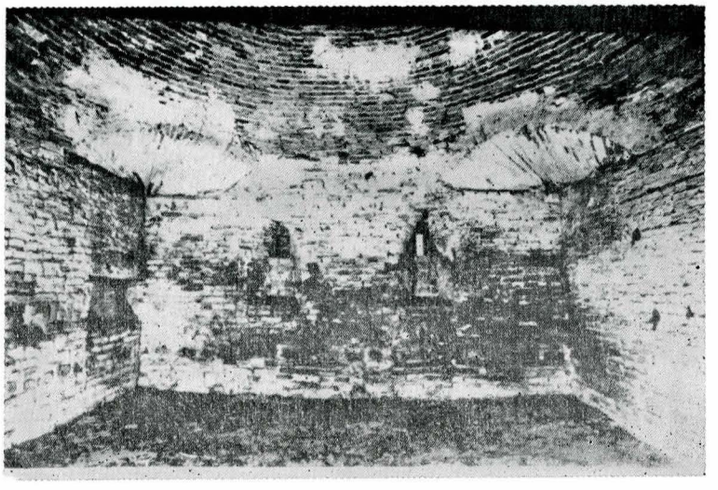

http://patrimoniu.gov.ro

Fig. 5 *Casa din Strada 1 Mai nr. 4.* Faţada spre Str. 1 Mai.

figură de prim rang a umanismului românesc [5]. Şcoala de pietrari şi zidari de la Băjeşti este amintită documentar în legătură cu ridicarea schitului Cornetu [6] şi presupunem că aceiaşi meşteri au zidit şi mănăstirea Baldovineşti din judeţul Teleorman (astăzi în stare de ruină), care se afla pe o moşie a lui Mareş Băjescu.

Apropierea geografică şi asemănarea tipologică cu Băjeşti ne permit să datăm cele două case din Piteşti în intervalul 1666—1670, nefiind exclus ca acestea din urmă să fi fost zidite de meşterii lui Dragomir înainte de curţile din Băjeşti.

II. PIVNIŢA CU O SINGURĂ ÎNCĂPERE ŞI GÎRLICI PERPENDICULAR PE LATURA LUNGĂ.

Cele două case din Piteşti cu această dispoziţie se află de asemenea în zona „Uliţei boiereşti", în apropierea bisericii Buna Vestire — Greci, construită în a doua jumătate a veacului al XVI-lea de către logofătul Norocea [7].

Casa Păiş-Bobancu din str. 1 Mai nr. 38 este situată pe latura de sud a incintei bisericii Buna Vestire. Nucleul originar, îmbrăcat într-o construcţie din jurul anului 1900, este alcătuit, la nivelul curţii, dintr-un complex de pivniţe boltite (fig. 7), cuprinzînd : *pivniţa mare* de

[5] Ştefan Andreescu, *Trei veacuri de la întemeierea mănăstirii Cornet şi a bisericii de la Băjeşti (1666—1966)*, în „Mitropolia Olteniei", 1966, nr. 7—8, p. 674—687 ; Teodora Voinescu. *Note asupra curţii şi bisericii din Băjeşti*, în „S.C.I.A.", IV, 1957, nr. 1—2, p. 78—88.

[6] *Ibidem*

[7] N. Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România. I. Ţ. Românească*, vol. 2, p. 488.

Fig. 6 *Casa din Strada 1 Mai nr. 4.* Plan parter şi plan etaj.

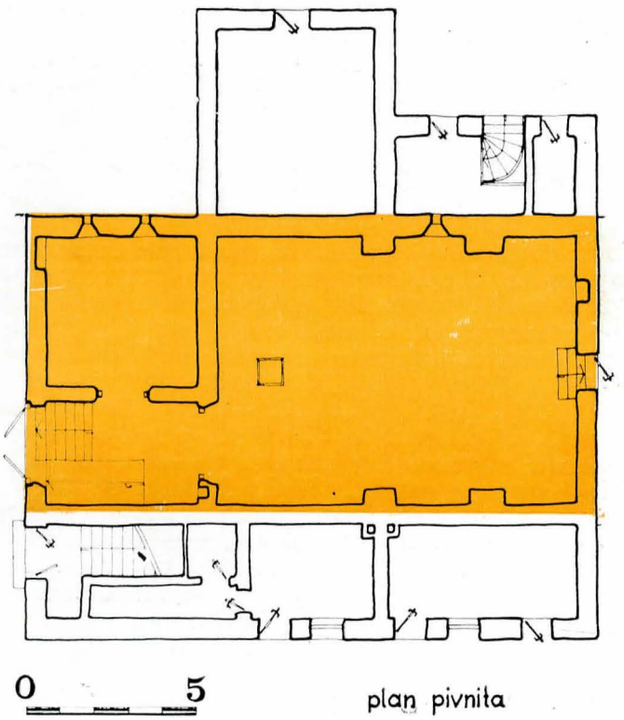

Fig. 7 *Casa Păiş-Bobancu din Strada 1 Mai nr. 38.* Planul pivniţelor.

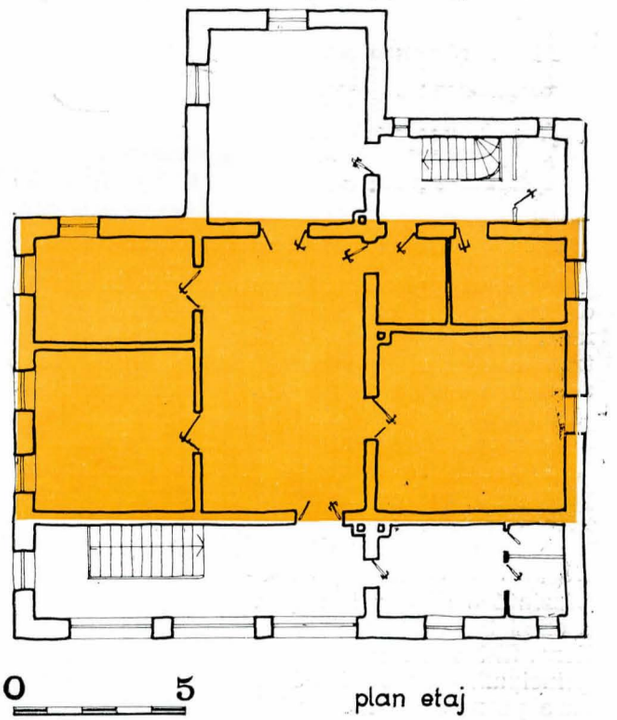

Fig. 8. *Casa Panţurescu din Strada 1 Mai nr. 29.* Planul pivniţelor.

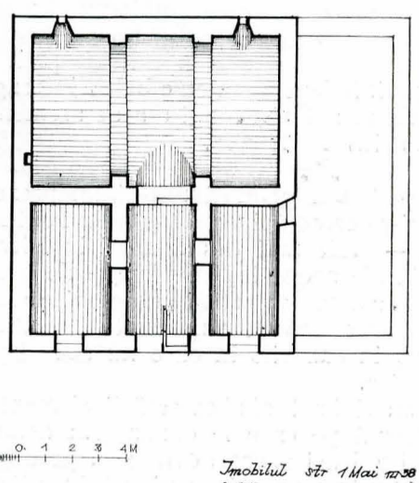

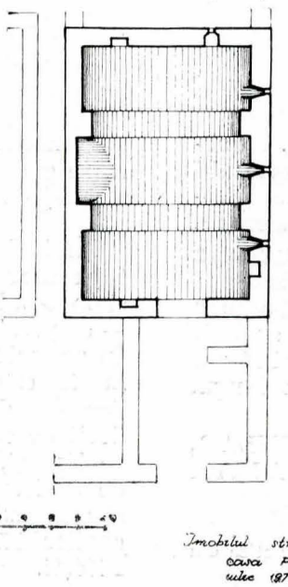

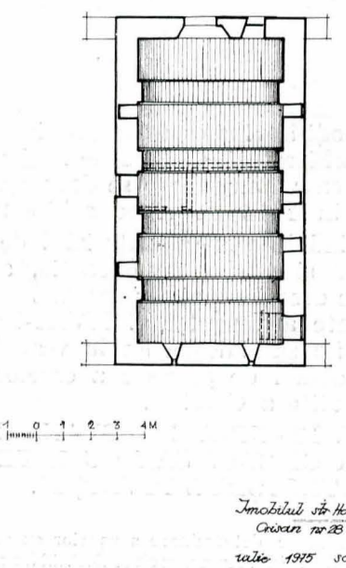

Fig. 9. *Casa din str. Horia, Cloşca şi Crişan nr. 28.* Planul pivniţelor.

http://patrimoniu.gov.ro

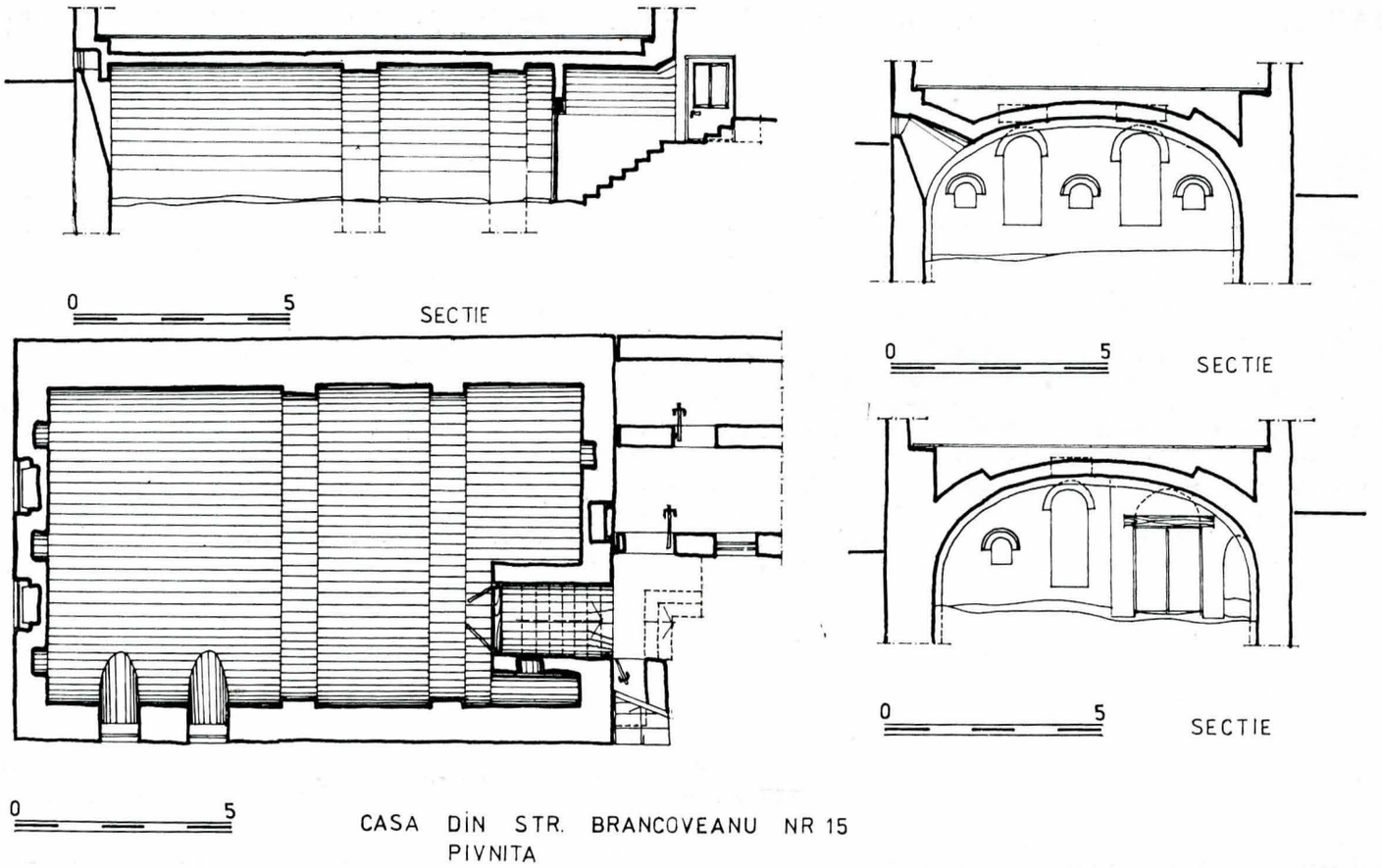

Fig. 10 *Casa din str. Brâncoveanu nr. 15.* Planul pivniţelor.

plan dreptunghiular alungit, boltită în leagăn pe două dublouri; *gîrliciul* dispus perpendicular pe axul pivniţei mari şi acoperit cu o boltă în leagăn care intersectează traveea centrală a pivniţei mari; două *pivniţe mici*, de asemenea boltite în leagăn, dispuse simetric de o parte şi de alta a gîrliciului. Iniţial, accesul în pivniţele mici se făcea prin uşi deschise în zidurile laterale ale gîrliciului.

O primă cercetare ne permite să afirmăm că etajul păstrează vechea locuinţă cu dispoziţie asemănătoare nivelului pivniţelor.

Casa Panţurescu din str. 1 Mai nr. 29, situată pe „Uliţa boierească", spre sud-vest de biserica Buna Vestire, prezintă o dispoziţie a pivniţelor asemănătoare cu aceea a casei Păiş, cu deosebirea că gîrliciul se detaşa independent, fără a fi încadrat de pivniţe mici (fig. 8). Încăperea principală este boltită în leagăn, pe două arce-dublouri care pornesc de la nivelul pardoselii. Traveea centrală este intersectată de bolta semicilindrică a gîrliciului originar, astăzi înzidit. Patru goluri înguste, de tipul meterezelor, asigură ventilarea pivniţei mari, în care se regăsesc şi trei firide cu arhivoltă retrasă, asemănătoare celor menţionate anterior.

Nucleul originar a fost înglobat, către 1850, într-o vastă construcţie în stil romantic, de tipul celei conservate fără modificări la casa vecină din str. 1 Mai nr. 27. Caracterul arhitecturii de tradiţie naţională pe care îl prezintă astăzi casa Panţurescu se datoreşte transformărilor efectuate în 1918 de către arhitectul Bacria-Tutănescu [8].

Avînd în vedere materialul de construcţie, structura bolţilor şi modul de execuţie, apreciem că cele două pivniţe descrise mai sus datează cel mai tîrziu din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, ceea ce nu exclude posibilitatea ridicării lor în veacul al XVII-lea cînd are loc procesul de grupare a caselor boiereşti de-a lungul fostei uliţe a Grecilor.

III. PIVNIŢA DE PLAN DREPTUNGHIULAR, FĂRĂ GÎRLICI SAU CU INTRAREA AMENAJATĂ ÎN INTERIORUL PIVNIŢEI.

Un tip foarte simplu, remarcabil însă prin forma alungită a planului şi prin numărul mare de dublouri, apare la pivniţa **casei din str. Horia, Cloşca, şi Crişan nr. 28,** aşezată odinioară într-o curte vastă care se întindea către str. Smeurei, pe pante acoperite cu vii.

Nucleul originar (fig. 9), înglobat ulterior — ca la celelalte clădiri amintite mai sus — într-o clădire mult mai mare, astăzi iremediabil urîţită printr-o pseudomodernizare, cuprinde o pivniţă înaltă acoperită cu o boltă în leagăn pe patru dublouri. Intrarea se făcea la nivelul terenului, printr-o uşă deschisă în latura îngustă dinspre sud. Acelaşi perete este străpuns de un gol de tipul meterezelor. Două goluri similare se deschid în peretele opus. Pe latura lungă de est, o uşă făcea legătura cu vechea casă a scării etajului, astăzi desfiinţată.

O variantă a acestui tip a existat în str. Brâncoveanu nr. 15. Casa, astăzi dărîmată, era situată pe prima terasă a Argeşului, într-o curte de proporţiile incintelor boiereşti de pe str. 1 Mai, care a fost compartimentată către 1870, cu ocazia unei noi alinieri a străzii Brâncoveanu.

Casa era alcătuită din pivniţa înaltă şi nivelul locuinţei, acesta din urmă refăcut în stilul sfîrşitului de veac XIX. Pivniţa (fig. 10) era o mare încăpere boltită în leagăn, compartimentată în trei travee prin două arce-dublouri. Gîrliciul era amenajat între doi pereţi, ridicaţi pînă la bolta mare, şi era acoperit independent cu o boltă întreagă. Între gîrlici şi unul dintre zidurile lungi era de asemenea amenajată o nişă boltită în leagăn.

* * *

În încheiere, ţinem să reamintim că materialul prezentat este rodul unor prime cercetări, care vor trebui extinse şi la tipul medieval — mult mai des întîlnit în Piteşti — al pivniţelor de zidărie acoperite cu planşee de lemn. În acelaşi timp, iniţierea unor cercetări arheologice sistematice este în măsură să aducă elemente certe de datare, deosebit de valoroase, în cazurile în care nu am dispus decît de criterii stilistice.

Totuşi, chiar şi în stadiul actual al cercetării, elementele de arhitectură medievală pe care le cunoaştem demonstrează existenţa unei culturi urbane evoluate, pe deplin explicabilă prin importanţa economică a tîrgului medieval Piteşti.

[8] Studiu de determinare a zonelor cu valoare istorică şi artistică din oraşul Piteşti jud. Argeş, proiect D.P.C.N. nr. MD-105/1975, p. 38.

http://patrimoniu.gov.ro